

De Bilt in vroeger tijden

Marga Verschoor †

Lang voordat Marga Verschoor vorig jaar helaas aan de gevolgen van de ziekte ALS overleed, heeft ze de redactie van De Biltse Grift nog voorzien van een aantal korte artikelen. Deze artikelen zijn grotendeels nog tijdens haar leven geplaatst, maar onderstaand artikel lag nog op de plank. Deze maand plaatsen we het te harer nagedachtenis.

Het Groot Placaetboek over Utrecht handelt over de brieven en verordeningen die zijn geschreven in de periode 953 tot 1733. Een voorbeeld daarvan is een brief van Keizer Otto den Grooten, over de tol op de Vecht gegeven aan Bisschop Baldrik. Er worden meer van dergelijke brieven genoemd; van 1565 komen er ook verordeningen. In 1569 wordt uitgevaardigd, dat niemand in zijn Majesteits warande tussen Utrecht en Amersfoort zal mogen jagen en ook dat geen 'leeggangers' en vagebonden zich mogen ophouden in Utrecht. Ook staan er zaken in van meer dan regionaal belang. In 1575: een oproep van de Commissie van de Generale Staten voor de Gedupeerden tot de Pacifica-

tie van Gent, de Commissie van den Prins van Oranje, en van de Staten van Holland voor de Gedeputeerden tot de Pacificatie van Gent aan de acht Borger-Hopluyden, om de Spanjaarden met wapenen tegen te gaan.

In 1608 volgt een procuratie van Philips den Derden om met de Staten over een vrede te onderhandelen, Ook gingen de Staten Generaal onderhandelen met de Koning van Spanje over een vrede of bestand.

Het blijft onrustig, enkele jaren daarna, in 1612 wordt door de Staten van Utrecht, krijgsvolk geworven voor de Koningen van Zweden en Denemarken.

In veel steden was het verboden dagelijks wapenen, in het bijzonder lange messen te dragen. In Utrecht gold in de eerste helft van de veertiende eeuw een verbod om messen of andere wapenen te dragen. Herbergiers hadden de plicht hun gasten te controleren en de wapens gedurende het verblijf op te bergen en voor de gast te bewaren.

Het dagelijks leven in de middeleeuwen was bij zowel de rijke als arme mensen doordrongen van het geloof en van de vergankelijkheid. De kerken hadden een belangrijke rol en hadden een sterke bemoeienis met het persoonlijk leven. Het leven verliep gewoonlijk in een sleur en werd vooral bepaald door de godsdienst (katholiek). Er was een vast geloof van angsten en verrukkingen. Abten

van grote kloosters, waren zeer belangrijke, vaak internationale figuren.

Er zijn in de zestiende eeuw ook schrijvers, wetenschappers en filosofen (bijvoorbeeld Erasmus). Daarvan is in het Utrechts Plakaatboek echter niets terug te vinden. Wellicht waren de bestuurders van Utrecht ervan overtuigd dat alles slecht gaat in de wereld. Zo werd er meer gedacht, bijvoorbeeld Jean Meschinot zingt eind zestiende eeuw in Noord Frankrijk:

O, ellendig treurig leven!...

Wij hebben oorlog, sterfte hongersnood
Kou, hitte ondermijnt ons dag en nacht
Vlooiën, huidwormen en ander ongedierte
Bevechten ons. In 't kort, ellende beheerst
Ons nietig lichaam, welks leven zeer kort is.

De Bilt werd in de middeleeuwen beschouwd als een voorstad van Utrecht. Het viel ook onder het bestuur van Utrecht. De twee kloosters in De Bilt werden tussen 1580 en 1585 afgebroken. In 1652 kreeg De Bilt weer een kerk (in de Dorpsstraat). Ook na de reformatie was het doen en laten in het dagelijks leven verweven met het geloof, dit had ook invloed op allerlei praktische zaken.

Men gaat van 'statenwege' (de Staten van Utrecht) uit van de ware christelijke gereformeerde religie en de bevordering daarvan, door de kerk- en schoolordering. De roomse religie wordt verboden te gebruiken, evenals de remonstrantse leer en het joodse geloof. In 1609 wordt een verordening uitgevaardigd tot 'weering' van de Paapse bijeenkomsten

van Jezuiten en monniken. Deze onverdraagzaamheid tegenover een ander geloof en afwijkend gedrag blijft lange tijd bestaan. In 1654 verschijnt een verbod tegen het houden van Joodse vergaderingen.

In 1695 wordt weer eens een verbod uitgevaardigd tegen bedelaars, dieven en vagebonden. Een paar jaar later, in 1713 volgt een publicatie, waarbij verboden wordt aan de Hoogduitse Joden en Jodinnen, onderdak te geven in de hele provincie. In 1715 volgt een resolutie, dat geen Paapse schouten, Schepenen of secretarissen zullen mogen worden aangesteld.

Ook wat het voedsel betreft werden er veel verordeningen uitgegeven. Er volgde vanaf 1583 een aantal bepalingen over graan, bier en turf. Ook mochten geen paarden meer verkocht worden buiten de paardenmarkten. Er werd steeds meer gereguleerd, zo moesten botertonnen worden geijkt. Later volgen er regels voor het importeren van brandewijn en tabak. Ook wordt het verboden in de stad en steden van Utrecht, van gekookte hop enige drank te maken. Veel zaken werden in die tijd geregeld, zo was het verboden paardenstaarten af te binden en te kopen en mocht men ook geen nachtegalen vangen of vernielen. Ook mocht slechts op bepaalde uren van de dag vee worden gedreven langs de Steenstraat.

De bevolking van De Bilt is in 1632, 482 personen. Er vond toen een telling plaats op het platte land in de Staten van Utrecht,

omdat men belasting (per inwoner) wilde gaan invoeren. Dit voornamelijk vanwege het gemaal. De belasting werd geheven bij iedereen, jong en oud, arm of rijk. Uitgezonderd werden zuigelingen van nog geen jaar oud. De Bilt was niet geheel onbelangrijk, met name de Steenstraat, die naar Utrecht leidde, was van grote betekenis. De Steenstraat was er al in de dertiende eeuw. Er worden rond 1680 bomen geplaatst en dan wordt gelast dat niemand enige beesten mag aanbinden aan het nieuw aangeplante groen tussen De Bilt en Utrecht, aan de Steenstraat. Niemand mag ook takken van het nieuw aangeplante geboomte afhaken. Als een boom er uitgetrokken wordt, moet men 10 gulden boete betalen.

In 1670 wordt een sluiswachter aangesteld, die wordt belast met het openen van de Biltse Sluis aan de Steenstraat en het innen van sluisgeld. Letterlijk staat er: 'Schuiten mogen voor het sluisgeld van de Biltse Sluis worden aangehouden.' Ook mocht men in de Biltse Grift, of Nieuwe Grift en Nieuwe of Biltse en Zeister Grift niet onbehoorlijk vissen, niets beschadigen en geen zand nabij de sluis lossen.

Ook wordt er af en toe feest gevierd. In 1848 wordt over de Illuminatie 28 oktober – 7 november 1674 geschreven: 'Onze voorvaders hadden de onschuldige gewoonte om bij een gelukkig voorval, hun vreugde daarover door het ontsteken van een groter of kleiner licht in de duisternis van een avond of nacht te kennen te geven. Wij laten hierachter de

bepalingen volgen, in de hoofdstad van ons gewest van staatswege voor ene dergelijke vreugdebetoning gemaakt, die toen voorzeker ene grotere werking deed dan thans het geval zoude kunnen wezen, nu gaslicht in het oog lopende diensten bewijst. Immers viel de illuminatie juist in de tijd, dat 's avonds, door de bode van iedere buurt, platte kaarsen van vier in een pond, met dubbele pitten, in de op palen staande lantarens werden ontstoken, die dan nog, volgens het stads plakkaatboek, door de vroedschap met de bedreiging een boete, eerst van vijf en twintig, toen van honderd en eindelijk van zes honderd gulden, tegen de moedwil der straatschenders moesten worden beveiligd worden, tot dat men zeven jaar later overwegende dat ongesnoten kaarsen geen voldoende licht verspreiden, de kaarsen en buurtboden door olielampen en de aangestelde lampbezorgers deed vervangen, onder het bestuur van een schout-bij-nacht.'

Geraadpleegde bronnen

J.H.W. Meijer. *Een kleine historie van De Bilt en Bilthoven*. Bunnik, 1995.

Johan Huizinga. *Herfsttij der Middeleeuwen*. Uitgeverij Contact.

Groot Utrechts Placaatboek. Uitgegeven door Jacob van Poolsum, 1729.

Het Utrechts Placaetboek. Uitgegeven door Jacob van Poolsum, 1733

Tijdschrift voor Oudheden statistiek, zeden en gewoonten, regt, genealogie en andere deelen der geschiedenis van het bisdom, de provincie en de stad Utrecht. 1e en 2e deel door dr. P.J. Vermeulen, archivaris der provincie Utrecht. Uitgeverij Kemink en zoon, 1847 en 1848.